

УДК 327+321

© І. О. Костиря, 2015

<http://orcid.org/0000-0003-2654-8472>

І. О. Костиря

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТОЛОГЕМ СИМВОЛІЧНОГО ІНТЕРАКЦІОНІЗМУ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

У статті презентується гіпотеза про те, що глобальна ідеологія, інтегруючи дихотомію взаємозв'язків «держава – держава», «суспільство – держава», інституалізується в сучасній міжнародній системі через специфічну категорію «взаємодія акторів» і створює самостійний мезорівень – транснаціональний (ТНК, ТНБ, фонди). Аналізується кратологічний процес сплавлення етнічних та національних культур в нову культурну ідентичність. Досліджується феномен символічної інтеракції у контексті формування нової лояльності.

Ключові слова: міжнародні відносини, символічний інтеракціонізм, транснаціональність, світова політика.

И. А. Костыря

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ ПОЛИТОЛОГЕМ СИМВОЛИЧЕСКОГО ИНТЕРАКЦИОНИЗМА В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

В статье презентуется гипотеза о том, что глобальная идеология, интегрируя дихотомию взаимосвязей «государство – государство», «общество – государство», институализируется в современной международной системе через специфическую категорию «взаимодействие актеров» и создает самостоятельный мезоуровень – транснациональный (ТНК, ТНБ, фонды). Анализируется кратологический процесс соединения этнических и национальных культур в новую культурную идентичность. Исследуется феномен символической интеракции в контексте формирования новой лояльности.

Ключевые слова: международные отношения, символический интеракционизм, транснациональность, мировая политика.

I. O. Kostyria

CONCEPTUALIZATION OF POLITOLOGEMES OF SYMBOLIC INTERACTIONISM IN INTERNATIONAL RELATIONS

The article the hypothesis that global ideology, integrating a dichotomy of interrelations «the state – the state», «a society - the state» is presented, institutionalizes in modern international system through a specific category «interaction of actors» and creates independent mesolevel – transnational (the multinational corporation, transnational banks, funds). Kratological process of connection of ethnic and national cultures in new cultural identity is analyzed. The phenomenon of symbolical interaction in a context of forming of new loyalty is researched.

Key words: international relations, symbolic interactionism, transnationalist, world politics.

Постановка проблеми. Вестфальська система міжнародних відносин довгий час забезпечувала комунікацію європейських акторів на рівні національних держав і міжнародних (міждержавних) угод. Проте в процесі спроб перегляду Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин і стирання жорсткої межі між однорівневим і багаторівневим управлінням в умовах багатовимірності сучасної світової політики стимулюється пошук учасниками міжнародних взаємин більш ефективних і адекватних стратегій, зокрема глобального управління, концептуалізації сучасних форм цивілізаційного діалогу в контексті глобальної символічної трансакції. Визнання процесу глобалізації в якості об'єктивного процесу допомагає відділитися від ідеології глобалізму. Таким чином, ми зможемо розглянути символіку, міфи, ідеологію як складові політичної культури транснаціональних акторів. А саме глобальних еліт в процесі генерації транснаціональних мереж та розгортання глобальних зв'язків і співвідносин різних кратологічних інтересів.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідник В. Межуєв [5] одним з перших запропонував концепт глобальної символічної трансакції. Розмірковуючи про місце держави в сучасному політичному глобальному процесі В. Межуєв критикує спробу позиціонувати національну ідею як головний засіб вирішення соціальних проблем і зазначає, що специфіка сучасних інтеграційних процесів вимагає «не йти в Європу, а йти з Європою в цивілізацію, яка змогла б об'єднати все людство» [5, с. 438].

Дослідник С. Кобрін (S. Kobrin) [14] вважає, що ми спостерігаємо феномен спільноекзистенціальної символічної інтеракції в формі множинної лояльності, С. Кобрін кваліфікує цей феномен як ризик «нового середньовіччя».

Інші аналітики [2] вважають, що до глобальна спільноекзистенціальна комунікація спрямована на вирішення ряду завдань: 1) збереження миру, оскільки людська цивілізація дійшла до такого стану, коли локальні міжетнічні та регіональні конфлікти, навіть без застосування ефективних

запобіжних заходів, можуть легко перетворюватися на глобальні та становити безпосередню загрозу життю на усій Землі; 2) зупинення процесу нарощування різного типу озброєнь [2]. Упродовж ХХ ст. світові воєнні витрати зросли майже в 40 разів, більш ризикованою стає енергоресурсна проблема. Доступ до паливно-енергетичних ресурсів стає приводом, а іноді – причиною конфліктів. Ризиками можуть стати випадки ненавмисного призупинення постачань необхідної сировини або спроби силового економічного примусу. Для ліквідації означених загроз В. Мельвиль пропонує кілька варіантів вибору, які може використати будь-яка країна-імпортер. Серед них наступні: для країни-імпортера джерела постачання мають бути різноманітними і незалежними одне від одного; країна-імпортер мусить створювати мобільні союзні альянси або варіювати сприятливим політичним курсом, що зменшував би ризик зриву постачання сировини; країна-імпортер невпинно вдосконалює альтернативні джерела енергії; використовує ресурси економніше з метою обмеження загальних обсягів споживання; використовує дипломатичні методи переконання; застосовує методи економічного примусу; використовує військову силу [6].

Критиком цього принципу виступає І. Галтунг [4]. На його думку, конвергенція соціальних наук може відбуватися шляхом конвергенції трьох основних аспектів наукового знання: теорії, методів і цінностей. Насправді, теорії, які використовуються в сучасних соціальних науках є спільними для всіх соціальних наук. Аналогічно спільними є й методи соціальних досліджень. Разом з тим, аналогічні методи застосовуються й у соціології, і в науці питання про цінності є ключовим для І. Галтунга, який відомий у науці про міжнародну безпеку як засновник школи досліджень миру в країнах Півночі. Ці ж цінності лежать в основі класичних підходів до аналізу міжнародних відносин. Досить згадати спроби пояснити причини тривалості миру через механізм балансу сил або причини початку конфліктів через механізм секретних угод В. Вільсона [1].

Уточнені І. Галтунгом категорії миру й конфліктної поведінки виступили образом дії, при якому основним інструментом досягнення мети мислиться і реально виступає конфлікт. «Скандинавська» школа досліджень миру не обмежується дослідженнями міжнародних відносин; у її рамках працюють представники практично всіх соціальних наук, а також дисциплін за межами соціальних наук. Причому конвергенція різних дисциплін у рамках «Скандинавської» школи досліджень миру, відбулася, головним чином, на базі загальних для цієї школи цінностей: досягнення миру мирними засобами.

Мета статті – презентація гіпотези про існування можливостей в процесі змагального політичного процесу сплавлення етнічних та національних культур в нову культурну ідентичність. У контексті досягнення зазначеної мети пропонується дослідити феномен символічної інтеракції у процесі формування нової лояльності.

Виклад основного матеріалу. Наша концептуалізація процесу сек'юритизації викликів полягає в забезпеченні можливого «глобального управління». Необхідно зауважити, що дискусії про глобальне управління та його роль у сучасній світовій політиці розгорнулися в міжнародному науковому товаристві ще в кінці 1990-х рр. Тобто, в часи активізації політики інтернаціоналізму і глобалізму. Було також запропоновано ідею формування глобального комунітарного права – так званого «Конституційного права народів» (*jus gentium constitutionale*). Іншими словами, відбувалося витіснення з міжнародного спілкування традицій Вестфальської моделі світу і її принципів державного суверенітету. Тим самим готувалося місце для ідеї системи глобального «управління без уряду», заснованої на розумінні спільноти демократичних держав як «широкого уніполя» світового співтовариства в цілому і планах розширення такої спільноти до демократичного світу. У цьому випадку консенсус у такій спільноті мав стати критерієм для прийняття рішень навіть за умови обмеження або порушення суверенітету окремих країн. У контексті

активних дискусій глобальне управління було виведено на рівень пріоритетних тем не тільки наукового аналізу, а й проблемою практичного управління світовою політикою та конспірологічних трактувань. Тобто пропонувався вибір між патріотизмом і ефективністю управління. Оскільки головним питанням у теорії глобального управління стала проблема державного суверенітету, а точніше його розмивання та маргіналізації в умовах формування наднаціональних центрів прийняття рішень чи відходу від принципу суверенної рівності країн, то аналіз цієї теми ідеологічно став надзвичайно загостреним.

В умовах розпаду СРСР та спробою перегляду Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин спостерігається процес посилення глобалізації, започаткований (як і сам термін) у 1980-х рр., але вже на початку 90-х рр. ХХ ст. транснаціональні фінансові й фондові ринки стали глобальними. Економічні актори світової політики, вперше описані ще Дж. Найманном та Р. Кохеном у 1972 р., почали активно впливати на політику суверенних держав саме в цей час. Те ж саме відбулося і з соціальними структурами: неурядові організації через сферу неурядової дипломатії почали створювати дійсно глобальні мережеві спільноти.

На межі 1990-х і 2000-х рр. відбулося символічне злиття міждержавної дипломатії «першого рівня» і дипломатії нових акторів «другого рівня», які до цього існували в різних, непересічних площинах. Це було пов'язано як з пропозицією Програми розвитку ООН про створення другої палати Генеральної Асамблеї ООН, яка представляла б нових акторів і тим самим зрівняла б їх голос з нинішньою «палатою держав», так і з діяльністю антиглобалістів щодо створення мережі соціальних форумів як ефективного інструменту впливу нових акторів на політику суверенних держав. Тобто поняття «глобальне управління» (global governance) починає фіксувати «розпорошення» компетенції в масштабах світової системи. Еліта розглядала глобальне управління, точніше, керованість в якості засобу «приручення» стихійних процесів. Особливо в період розгортання в 2008 р.

глобальної фінансово-економічної кризи, коли особливо гостро проявилася асиметрія реальної фінансово-економічної глобалізації світу зі станом політичної глобалізації. У цей час у дискурсі в рамках глобального суспільства особливо популярною стала праця Дж. Розенау (J. Rosenau) «Управління без уряду: порядок і зміни у світовій політиці» (1992) [17]. Ідеї цієї праці було розвинуто, а словосполучення «глобальне управління без глобального уряду» («global governance without global government») введено в дискурс для пояснення мереж, які включають форуми, конгреси, з'їзди та наради, що проводяться державними та недержавними акторами з різних питань світопорядку, а також діяльність міжнародних організацій.

Одночасно стала помітною відсутність адекватного викликам ХХІ ст. політичного світоустрою, виникла потреба в сек'юритизації. Теорія сек'юритизації є одним із відомих прикладів безпечного підходу до регіонів та процесу в сучасних міжнародних відносинах, напрацьованих Копенгагенською школою міжнародних відносин. У відповідності з принципами соціального конструктивізму, теорія сек'юритизації будується не на позитивістському сприйнятті викликів міжнародній безпеці як об'єктивно існуючих, а на гіпотезі існування процесу дискурсу про ці загрози в політичному та економічному житті держави, у ході якого цим викликам визначається ступінь загрози [7].

У цьому контексті пропонується нове визначення регіону, яке є тотожним категорії «безпекової спільноти». Цей термін було введено ще в працях К. Дойча, написаних у позитивістських традиціях, однак у дослідженнях прибічників соціального конструктивізму він набуває нового значення. Згідно поглядів У. Ваги і Ф. Мелдера, безпекова спільнота є групою держав, для яких сек'юритизація дій знімає загрози озброєного протистояння. Структурні елементи безпекової спільноти в такому контексті сприймають один одного в якості економічних конкурентів, проте ніколи – в якості противників в озброєному конфлікті [12].

Ряд дослідників внутрішніх конфліктів спираються на категорію ідентичності. Т. Скокпол пропонує аналізувати внутрішні конфлікти через призму конструювання соціальних і політичних інститутів. У міжнародних дослідженнях не всі автори використовують цю категорію: Ф. Кратохвил, наприклад, пропонує говорити про конструювання соціальних норм. На основі теорії сек'юритизації В. Бузаном і У. Вевером була розроблена теорія регіональних комплексів безпеки. Фактично ця теорія доповнює теорію регіональних співтовариств безпеки. Незначну кількість регіонів світу можна віднести до категорії «співтовариство безпеки»; відповідно, Б. Бузан і У. Вевер [8–11], спираючись на багатий фактичний матеріал з історії боротьби за лідерство та пов'язаних з цим міжнародних конфліктів, розробили більш складну класифікацію регіонів. У їхній теорії регіони покривають практично всю земну кулю, і регіональні проблеми безпеки лягають в основу системи міжнародної безпеки в цілому. Хоча автори і роблять застереження, що регіони складаються не тільки з держав, але фактично держави залишаються для них базовою одиницею аналізу. Відносини співробітництва або конфлікту, що складаються між різними державами, і визначають контури того чи іншого регіону.

У своїх працях І. Валерстайн пропонує новий варіант типології регіонів. Згідно його уявленням, регіони можливо класифікувати як центральні стосовно до капіталістичної світ-системи, напівпериферійні, а також периферійні. Процес взаємовідносин між регіонами І. Валерстайн [3] визначає як «нерівноцінний обмін», при цьому підкреслюючи, що цей обмін не є стабільним, а представляє собою динамічний процес. По-перше, змінюється поняття про найбільш конкурентоспроможні сферах економічної діяльності, коли ті галузі економіки, які раніше належали до високотехнологічних і розвивалися, головним чином, у центральних регіонах, поступово переносяться до напівпериферійних і периферійних регіонів, перетворюючись, таким чином, на неконкурентоспроможні віхи. По-друге домінування економічної складової соціальних відносин над

політичною проявляються особливо яскраво, ця трансформація призводить до зміни форми функціонування елементів капіталістичної світ-системи: держав і регіонів.

Тобто, на перше місце виступають геоекономічні проблеми. Якщо геополітику, як поняття, винайшов Р. Челлен і цей дисциплінарний напрям утвердився як наука про просторовий вимір політичних інтересів, то творцем геоекономіки в тому ж сенсі вважають Е. Лютвака [15]: це він оголосив у 1990 р., що після холодної війни в контексті загального страху перед ядерною зброєю і при особливих відносинах, що зберігаються між країнами Заходу, поведінку провідних держав визначатиме, головним чином, «геоекономіка» як втілення «логіки конфлікту в граматиці торгівлі». Така геоекономіка вимагає, писав він, розробки прийомів економічної оборони і наступу, направлені до головної мети – «забезпечення можливо повної зайнятості для свого населення», а якщо знадобиться, то й за рахунок населення інших країн.

У первинному формулюванні Е. Лютвака місія геоекономіки визначалася так: «Якщо внутрішнє об'єднання [нація] вимагає підтримки перед загрозою, то нині такою консолідуючою загрозою має стати економічна». Основна різниця між геоекономікою і класичною геополітикою, за Е. Лютваком, визначається двома моментами: 1) певним розвинутим плюралізмом модальностей світової політики, серед яких перестає бути провідною військово-силовою модальністю; 2) раніше держави не тільки були суб'єктами світової боротьби, але й одночасно утворювали саме її поле. Актори простору змагаються між собою, прагнучи підсилити свої географічні позиції за рахунок інших. Нині держави змушені боротися на ринках світової економіки. Значну частину економічного простору займає приватний, зокрема транснаціональний, капітал, логіка якого може не збігатися з геоекономічними завданнями націй. Пізніше Е. Лютвак розвинув тезу про «консолідуючу економічну загрозу». З неї він логічно виводить поняття, які стають частиною популярного дискурсу про

«турбокапіталізм», руханий по планеті фінансовими потоками, «примари бідності», що з'являється в країнах у результаті дії геофінансів [16]. Для протистояння процесам глобалізації та стягуючої сили турбокапіталізму мало однієї лише геоекономічної волі й рішучості національних еліт, для цього ще потрібні сировинні, енергетичні, технологічні та фінансові ресурси. Більшість західних, в усякому разі європейських, країн сьогодні знаходяться в дуже сировинній та енергетичній залежності від інших держав, тому, незважаючи на гасла про захист своїх національних економік, вони будуть змушені вимагати все більшої свободи на світовому ринку.

Розвитку «самодостатніх країн» перешкоджатимуть не тільки внутрішні, а й зовнішні обставини. Геоекономічні активні країни, що мають досить потужні технологічні та фінансові ресурси, а також сформовані і здатні до ведення геоекономічних війн інститути, перешкоджатимуть спробам закриття національних ринків і обмеження доступу до природних ресурсів слаборозвинених країн. Захід вже випустив з уваги Китай, який протягом кількох десятиліть перетворився з експортера сировини на найбільшого в світі споживача. Росія також стурбована процесом реформ, які передбачають зміну парадигми розвитку і диверсифікації економіки зі збільшенням обсягів внутрішнього споживання. У такому контексті дефіцит природних ресурсів у світовій економіці зростатиме. Сформований альянс сильних в економічному, технологічному і воєнному сенсі держав використовуватиме поки що наявний геоекономічний та воєнний потенціал для збереження відповідного рівня безпеки [11].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Нині вже помітно, що Азія, у тому числі й Азійсько-Тихоокеанський регіон (АТР), йдуть шляхом розвитку таких регіональних структур безпеки, які далеко не у всьому є дотичними один до одного. Наприклад, з ШОС пов'язані Росія, Китай, країни Центральної Азії. Є угруповання, які стоять на позиціях ближчих до інтересів США. США напрацювали в регіоні певні союзи, пов'язані зі створенням нової торгової зони, і військові відносини: пакт

безпеки з Японією, з Південною Кореєю, Індонезією, Філіппінами створено Асоціацію держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), яка прийшла на зміну СЕАТО, воєнному блоку часів холодної війни. Такий процес відтворює пошук загальних підходів акторів до формування архітектури безпеки і співпраці, у тому числі енергетичної, які стимулюють регіональні трансформації регіонів та субрегіонів в макрорегіональний комплекс «Велика Східна Азія». У цьому контексті відбувається кристалізація основних напрямків дипломатичного діалогу між РФ, КНР, США, Іраном, Пакистаном, Індією та інституалізація результатів домовленостей. Такі регіональні процеси вимагають певної оцінки і теоретичного пояснення. Загальним у дискурсі про регіони є те, що всі вони сходяться в твердженні, запропонованому Л. Уайтхедом для регіональних досліджень: на його думку, сутність регіональних досліджень складає здатність дослідника уловити відповідність явищ, що відбуваються не в одній країні [13].

Стратегія повної саморегуляції є горизонтальною на відміну від «власне багаторівневої стратегії». Управління при такому підході набуває дещо іншого характеру, тому що процеси взаємодії в умовах повної саморегуляції відбуваються в основному на одному (транснаціональному) рівні одночасно з максимальним посиленням управлінських механізмів, які не спираються на ресурси влади та санкції уряду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архив полковника Хауза. Избранное. В 2 т. — Т 1 / коммент. Ч. Сеймура ; [пер. с англ. Н. К. Котова; предисловие А. И. Уткина]. — М. : Астрель, 2004. — 602 с.
2. Баранцев Р. Г. Универсальная семантика триадических структур в науке / Р. Г. Баранцев // Языки науки – языки искусства. — М., 2000. — С.61—65.
3. Валлерстайн И. Закат американского могущества: / И. Валлерстайн // Космополис: Альманах. — 2004 весна. — № 1. — С. 95—105.
4. Галтунг Й. Гражданин мира: по пути к миру через земной шар / Й. Галтунг — М. : Прогресс-Традиция, 2004. — 336 с.
5. Межуев В. М. История, цивилизация, культура: опыт филос. Истолкования / В. М. Межуев. — СПб. : СПбГУП, 2011. — 440 с.
6. Мельвиль А. Ю. Качество институтов как приоритет модернизации / А. Ю. Мельвиль // Ресурсы модернизации: возможности и пределы международного контекста. Материалы VII Конвента РАМИ 28–29 сентября 2012 г. — М. : Аспект Пресс, 2012. — С. 16—31.

7. Balzacq + Thierry. The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context // *European Journal of International Relations* 11(2), 2005. — P. 171—201.
8. Buzan Barry. *Regions and Powers. The Structure of International Security* / Buzan Barry, Wæver Ole. — Cambridge : Cambridge University Press, 2003. — 564 p.
9. Buzan Barry. *International Society and the Middle East: English School Theory at the Regional Level* / Buzan Barry, Ana Gonzales-Pelaez. — Basingstoke : Palgrave 2009. — 304 p.
10. Buzan Barry. The Present as a Historic Turning Point // *Journal of Peace Research* 32.1995, 4. — C. 385—398.
11. Buzan Barry. The Asia Pacific: What Sort of Region in What Sort of World? / Brook Christopher, McGrew, Anthony (Hrsg.): *Asia-Pacific in the New World Order*. — London : Routledge 1998. — P. 68—87.
12. Haas Peter M. Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination / Haas Peter M. // *International Organization*. — 1992. — Vol. 46. — No. 1. — Winter. — P. 1—35.
13. Gomes Maira Siman. A «region in the making»: an analysis of recent South American regional discourse / Maira Siman Gomes. — Geneva : Graduate Institute of International and Development Studies, 2008. — 93 p.
14. Kobrin S. J. Back to the Future: Neomedievalism and the Postmodern Digital World Economy // *Journal of International Affairs*, Spring. — 1998. — V.51. — №2. — P.361—386.
15. Luttwak E. From Geopolitics to Geo-Economics // *National interest*. — 1990. — №20. — P. 1—4.
16. Luttwak Edward N. *The Rise of China vs. the Logic of Strategy* / Edward N. Luttwak. — Belknap Press, 2012. — 320 p. .
17. Rosenau J. *Governance without Government: Order and Change in World Politics* / James N. Rosenau // *IPG*. — 2003. — N3. — P. 11—29.